

MUISTIO

Aihe: Muistiinpanot Katsomukset ja elämä -keskustelupiirin ortodoksi-illasta 20.9.2022

Pvm: 29.9.2022 / v3

Tekijä: Pertti Eskelinen (<https://katse.blog>)

Isä Mikaelin (Mikael Sundkvist) alustus (ja Pertin lisäyksiä lähinnä Wikipediasta 😊)

Muistion sisältö:

1. Taustaa ja maantieteellistä historiaa
2. Kirkon ja kirkkojen opillisesta kehityksestä ja ristiriidoista
3. Nykyinen tilanne
4. Ortodoksisuuden hengellistä sisältöä

1. Taustaa ja maantieteellistä historiaa:

- Ortodoksi-sana tulee kreikan sanoista orthos+doksa: 'oikea' ja 'katsomus'. Sanaa käytetään myös muiden uskontojen osalta – esim. ortodoksisuutalaisuus.
- Kreikan kieli on alun perin kirkon kieli ja se oli myös lännessä pitkään kirkon kieli.
 - *Wikipedia: Koinee oli kreikkalaisten ensimmäinen yhteinen murre. Se on merkittävä länsimaisen sivistyksen kannalta, sillä se oli paitsi ensimmäinen "kansainvälinen" kieli tai lingua franca, myös Uuden testamentin ja koko kristillisen Raamatun kaanonin alkuperäinen kieli ja kristinuskon levittämisen väline. Koinee oli epävirallisesti Rooman valtakunnan toinen tai, ylemmissä yhteiskuntaluokissa sekä valtakunnan itäosissa, jopa ensimmäinen kieli.*
- Bysantti on saanut nimensä Byzantionin kaupungista, joka sijaitsi nykyisen Istanbulin kohdalla. Ortodoksisuudessa se nähdään ensimmäisen seurakunnan sijaintipaikkana (Jerusalemien ulkopuolella):
 - *Wikipedia: Kristinuskon tuloa Byzantioniin ei tunneta kovin hyvin. Bysantin kirkko katsoi myöhemmin, että Byzantionin eli Konstantinopolin seurakunnan olisi perustanut jo apostoli Andreas. Asia on saatettu haluta esittää näin, sillä Andreas oli Pietarin vanhempi veli, ja näin Konstantinopoli olisi saanut eräänlaisen ensiaseman ohi Rooman ja paavinistuimen. On selvää, että viimeistään Severuksen aikana (146-211 AD) kaupungissa oli paljon kristittyjä.*
- Konstantinus Suuri laajensi Byzantionin kaupunkia ja teki siitä Rooman valtakunnan pääkaupungin 330 AD. Kaupunkia alettiin kutsua Konstantinopoliksi.
 - *Wikipedia: Konstantinus oli mahdollisesti myös ensimmäinen kristinuskoon kääntynyt Rooman keisari, vaikkakin hänen suhdettaan uskontoon pidetään monimutkaisena. Keisarina hän alkoi suosia kristinuskoa vuodesta 312 eteenpäin. ... Konstantinus vaikutti kristinuskon kehitykseen myös kutsumalla vuonna 325 koolle Nikean ensimmäisen kirkolliskokouksen, jossa oppia kehitettiin vahvistamalla Nikean uskontunnustus ...*
- Gootit valtasivat Rooman kaupungin 410 ja hävittivät sen. Muut germaaniset heimot valloittivat Länsi-Rooman alueita, ja valtakunta kukistui kokonaan 400-luvulla. Bysantti valtasi osan aiempaa Länsi-Roomaa. Paavien pyynnöstä frankit valtasivat keskisen Italian alueen 756 ja siihen perustettiin paavin johtama Kirkkovaltio. Bysantille jäi osia eteläisestä Italian alueesta. Paavi kruunasi frankkien johtajan Kaarle Suuren keisariksi vuonna 800. Bysantti tunnusti roomalaisen keisarikunnan 812.
 - *Wikipedia: Kirkko ja etenkin Rooman piispa, paavi, on ollut tärkeässä poliittisessa roolissa sitten Konstantinuksen, joka pyrki liittämään instituution keisarihallintoon. Länsi-Rooman hajoamisen jälkeisessä epävakaassa tilanteessa kirkko oli usein ainoa vakaa instituutio ja ainoa opin lähde. Jopa barbaarit olivat riippuvaisia kirkosta*

hallitessaan valloitusmaitaan. Lisäksi katolisilla luostarijärjestöillä, kuten benediktiineillä, oli suuri rooli sekä ajan talouselämässä että klassisen kulttuurin säilyttäjinä.

- Bysantti (Itä-Rooman valtakunta) laajeni itään ja jatkoi keisarikuntana aina vuoteen 1453 asti.
 - *Wikipedia: Alkujaan Bysantin valtakuntaan kuuluivat kaikki Välimeren itäosan rannikot. 600-luvulla se menetti suuren osan alueistaan arabeille, minkä jälkeen se käsitti vain Anatolian ja osan Balkania. Valtakunta koki nousu- ja laskukausia, mutta pysyi Välimeren alueen suurvaltana 1100-luvulle. Valtakunta jaettiin väliaikaisesti neljännen ristiretken jälkeen ja se tuhoutui lopullisesti turkkilaisten valloittaessa Konstantinopolin vuonna 1453. Bysantin kulttuuriperintö elää kuitenkin edelleen esimerkiksi ortodoksisessa kirkossa ja sen luostareissa.*

2. Kirkon ja kirkkojen opillisesta kehityksestä ja ristiriidoista:

- Konstantinus Suuri kutsui 325 AD koolle Nikean kirkolliskokouksen, jossa tuomittiin areiolaisuus harhaopiksi
 - *Wikipedia: ... aleksandrialaisen presbyteerin Areioksen oppi areiolaisuus herätti kirkossa suuria erimielisyyksiä. Areios väitti, että Poika, Kristus, on luotu eikä siten samanarvoinen kuin Isä Jumala. Kokouksessa Areios tuomittiin harhaoppiseksi. Raamatun pohjalta muotoiltiin kristillinen kolminaisuusoppi: ”Jumala on kolmiyhteinen – Isä, Poika ja Pyhä Henki. Kolme persoonaa, mutta vain yksi Jumala.”*
- Kirkon piiriin syntyi viisi keskusta (ns. vanhat patriarkaattit): Rooma, Konstantinopoli, Alexandria, Antiokia ja Jerusalem (ns. pentarkia). Rooma toimi tahona, johon yksittäiset kirkonmiehet joskus vetosivat ja jolle he ”alistivat” mahdolliset riita-asiansa.
- Vuonna 431 idän assyrialainen kirkko erosi Rooman kirkosta. Taustalla oli opillinen ristiriita siitä, miten voi ilmaista yhteisen uskon Kristuksen sekä jumalallisesta että inhimillisestä luonnosta. Nestorialaisuudella tarkoitetaan taipumusta erottaa kahta luontoa liikaa.
 - ”Rooman kirkko” kattaa tässä myös Bysantin – esimerkiksi turkkilaiset kutsuivat Konstantinopolin asukkaita roomalaisiksi 1400 luvulle asti
 - *Wikipedia: ... Persian kuninkaat, jotka olivat riidoissa Rooman kanssa, päättivät tukea nestorialaisia. Persian kuninkaat tukivat nestorialaisia seuraavasti:*
 - *ottivat nestoriolaiset suojelukseen vuonna 462*
 - *likvidoivat Rooman tukeman katolikoksen ja pistivät tilalle nestoriolaisten piispan vuonna 484*
 - *antoivat luvan nestoriolaisen koulun perustamiselle Nisibisiin ...*
- Kirkon piiristä erosivat (tai erotettiin) 451 pidetyn Khalkedonin kirkolliskokouksen yhteydessä/jälkeen ns. orientaaliset ortodoksikirkot: armenialainen, etiopialainen ja syyrialainen sekä koptikirkko (Egyptissä).
 - *Wikipedia: Armeniasta tuli kuningas Tiridates III:n (armeniaksi Trdat) johdolla ensimmäinen kristitty valtio 300-luvun alussa. Armenialaisen legendan mukaan kristinusko tuli Armeniaan apostolien Taddeuksen ja Bartolomeuksen levittämänä ensimmäisellä vuosisadalla. Armenian apostolisen kirkon synnyinvuotena pidetään vuotta 301, ja siten Armenia on maailman vanhin kristitty valtio, vanhempi kuin antiikin Rooma.*
 - *Wikipedia: Etiopian ortodoksinen kirkko eli Etiopian ortodoksinen tewahedo-kirkko on Etiopian valtakirkko.*
 - *Wikipedia: Antiokian syyrialais-ortodoksinen kirkko on yksi orientaaliortodoksista kirkoista. Se katsoo jatkavansa apostoli Pietarin vuonna 37 perustaman Vähän-Aasian Antiokian seurakunnan ja patriarkaatin perinnettä. Aiemmin syyrialainen Antiokia on nykyisin Turkin aluetta, ja kirkon keskuspaikka on ollut vuodesta 1959 alkaen Syyrian Damaskoksessa.*

- *Wikipedia: Aleksandriasta tuli varhain kristinuskon tärkeä keskus, ja sen piispanistuon nautti Roomaan ja Antiokiaan verrattavaa arvostusta Nikean kirkolliskokouksessa vuonna 325. Aleksandrian patriarkkaa alettiin kutsua paaviksi ensimmäisenä kristikunnassa. Viran tärkeimpiä haltijoita oli Kyrillos Aleksandrialainen (376–444). Hän johti Efesoksen kirkolliskokousta vuonna 431, missä nestoriolaisuus tuomittiin harhaoppina. Alkuperäisessä muodossa nestoriolaisuus piti Jeesusta vain ihmisenä, johon Jumala vaikutti, kun taas kristillinen ortodoksia määritteli hänet yhdeksi persoonaksi (kr. hypostasis), joka oli luonnoltaan (kr. fysis) sekä ihminen että Jumala. ... Koptien ja Egyptin kreikkaa puhuvien melkiittien välille puhkesi pian uusi kristologinen kiista. Kyrillos tulkitsi Jeesuksen ykseyden käsitteen "luonto" pohjalta, kun taas Kalkhedonin kirkolliskokous (451) päätti, että Jeesuksella oli yksi persoona ja kaksi luontoa. Kristologisiin kiistoihin osasyynä saattoivat olla kielivaikeudet teologisten käsitteiden luonto, olemus ja olio kääntämisessä kielestä toiseen.*
- Jotkut läntiset kirkot lisäsivät alkuperäiseen tunnustukseen osan, jota itäiset kirkot eivät hyväksyneet. Tuloksena oli, että läntisten ja itäisten kirkkojen välillä ei ollut enää ehtoollisyhteyttä 800-luvulla.
 - *Wikipedia: Filioque-lisäyksellä tarkoitetaan lännen katolisen eli latalalaisen kirkon lisäystä Toledon kirkolliskokouksessa 589 Nikean uskontunnustuksen kohtaan "Pyhä Henki lähtee Isästä". Tähän lisättiin "ja Pojasta" (lat. filioque). Filioque-kiista on yksi idän ja lännen kirkon eroon johtaneista syistä.*
- Vuonna 1014 Rooma päätti yksipuolisesti ottaa lisäyksen käyttöön ja itäiset patriarkaattit eivät tätä hyväksyneet. Tämä johti ns. suureen skismaan 1054.
 - *Wikipedia: Idän ja lännen kirkot olivat erkaantuneet jo selvästi 1000-luvulle tultaessa. Leo IX:n legaatti kardinaali Humbertus ja Konstantinopolin patriarkka Mikael Kerularios julistivat toisensa kirkonkiroukseen eli pannaan 1054. Välirikon välitön syy oli paavin ja patriarkan riidat kirkollisista asioista Etelä-Italiassa. Vaikka alue kuului nimellisesti Bysantille, Leo IX oli johtanut sotaretkeä sinne asettuneita normanneja vastaan ja jäänyt näiden vangiksi 1053. Kirkkojen eron sinetöi lopullisesti neljäs ristiretki, jonka aikana ristiritarit valloittivat ja hävittivät Konstantinopolin kaupungin. Erityisesti kaupungin kirkkojen hävittäminen ja ryöstö aiheuttivat katkeruutta idän kristityissä. Eroja ja kiistoja syvensi paavin ja idän kirkkoa johtaneen Konstantinopolin patriarkan herkeämätön valtataistelu. Paavi vaati idän kirkon johtajia tunnustamaan paavin aseman koko kristikunnan johtajana ja kun tähän ei suostuttu, paavi julisti itäisen kristikunnan pannaan eli kirkon kiroukseen vuonna 1054. Vastatoimena Konstantinopolin patriarkka kirosi lännen kirkon. Perusteena oli Nikean uskontunnustuksen sanamuotokiista ja se, että lännessä papeilta vaadittiin selibaattia.*
- 1600-luvulle tultaessa reformaatio ja katolisen kirkon vastareformaatio aiheuttivat sen, että alettiin kiinnittää huomiota eri kirkkojen tunnustukseen ja tällöin myös termi "ortodoksinen kirkko" alkoi tulla käyttöön lännessä.

3. Nykyinen tilanne

- Suomessa:
 - Vuonna 1923 Konstantinopolin ekumeeninen patriarkatti otti Suomen ortodoksisen kirkon yhteyteensä autonomisena kirkkona. Tätä ennen seurakunnat olivat muodostaneet Moskovan patriarkaatin alaisen Suomen hiippakunnan, jolla oli 1921 lähtien ollut puoliautonominen asema.
 - Nykyinen ekumenian vuosisata on tuonut lämpimän yhteyden Suomen luterilaisen ja ortodoksisen kirkon välille. ("Suomen ortodoksinen kirkko on maailman luterilaisin, ja Suomen luterilainen kirkko on maailman ortodoksisin").

- Kansainvälisesti:
 - Ortodoksisessa kirkossa on (hieman laskutavasta riippuen) 14 itsenäistä (autokefaalista) kirkkoa: ns. vanhoja patriarkaatteja ovat Konstantinopoli, Aleksandria, Antiokia ja Jerusalem sekä uusia patriarkaatteja Venäjä, Serbia, Romania, Georgia ja Bulgaria. Lisäksi ovat Kyproksen, Kreikan, Puolan, Albanian ja Tsekin/Slovakian autokefaaliset kirkot sekä Ukrainan kirkko 2019 alkaen. Siinä ja Suomen kirkoilla on autonomia (autokefaliaa heikompi itsenäisyys).
 - Haasteena on patriarkaattien/kirkkojen itsenäisyys ja erimielisyydet. Esimerkiksi Kreetalle suunniteltiin 2016 kaikkien 14 kirkon synodia, mutta viime hetkillä synodista jättyivät pois Antiokian, Bulgarian, Serbian, Georgian ja Venäjän patriarkaattit. Pois jääntä perusteltiin esim. ortodoksisten kirkkojen välisen yksimielisyyden puuttumisella.
- Venäjällä:
 - On sanottu, että ortodoksinen malli edellyttää myös itsevaltiasta keisaria
 - Kristillisen uskon keskuksista Länsi-Roman keisarillinen hallinto kukistui 410 ja Bysantin 1452. Venäjällä on esitetty näkemyksiä, että Moskovan patriarkaatti jatkaa kolmantena keskuksena – eikä kaadu milloinkaan.
 - Moskova on kyseenalaistanut jo pitkään Konstantinopolin aseman
- Ukrainassa:
 - Venäjän kommunistisen vallankumouksen jälkeen Ukrainan ortodoksikristityt etsivät itsenäistä asemaa ja julistivat autokefaalisen aseman 1919
 - Ukrainan ortodoksikirkko toimi Moskovan patriarkaatin alaisena (UOC-MP) – tietysti kommunismin aika pyrki pienentämään toimintaa
 - 1990 Ukrainan autokefaalinen ortodoksinen kirkko (UAOC) perustettiin uudelleen ja metropoliitta Mstyslav kutsuttiin sen johtoon (aiemmin Kanadan ukrainalaisen ortodoksikirkon johtaja). Ukrainassa oli tämän jälkeen kolme ortodoksista kirkkokuntaa: UAOC, Kievin patriarkaatin alainen kirkkokunta (UOC-KP) ja Moskovan patriarkaatin alainen kirkkokunta (UOC-MP).
 - 2018 ukrainalaiset ortodoksiset piispat kokoontuivat yhdistymään yhdeksi kirkkokunnaksi (Orthodox Church of Ukraine = OCU) ja pyytämään sille Konstantinopolin tunnustuksen. Kolmen kirkkokunnan seurakunnat alkoivat siirtyä uuden kirkon alaisuuteen.
 - Kun oli tiedossa, että Konstantinopoli aikoo tunnustaa uuden Ukrainan kirkon, Venäjän ortodoksinen kirkko kielsi jäseniltään (työntekijät ja seurakuntalaiset) yhteyden Konstantinopolin patriarkaatin jäsenien kanssa lokakuussa 2018 (kielto koski ehtoollista, ristiäisiä ja avioliittoa)
 - 5.1.2019 Konstantinopolin patriarkka Bartolomeus allekirjoitti autokefalian myöntävän asiakirjan OCU:lle (tomos).
 - Tämän jälkeen Venäjän ortodoksinen kirkko on katkaissut yhteydet myös niiden kirkkojen kanssa, jotka ovat tunnustaneet OCU:n

4. Ortodoksisuuden hengellistä sisältöä

- Jumala saa kaiken aikaiseksi, mutta ihmisellä on vapaa tahto – hän on vastuussa omasta tekemisestään.
- Jumala ja ihminen ovat yhtä Kristuksessa.
- Ihminen voi pyrkiä pääsemään kokemuksessa Kristuksen yhteyteen. Tämä on elämänaikainen prosessi, jossa voidaan päästä yhä pidemmälle. Tätä on yksilön kilvoittelu.
- Kilvoittelijan haaste on: Miten voin ottaa vastaan Jumalan armon?
- Ongelmana on ihminen, joka vapaalla tahdollaan hylkää Jumalan.

- Luostariliike alkoi 300-luvulla, jolloin valtio alkoi puuttua kirkon toimintaan. Jumalan yhteyteen pyrkineet/pyrkivät munkit ovat ortodoksisen kirkon ”sankareita”, jotka ovat käyttäneet koko elämänsä rukoukseen sekä kilvoitukseen ja näin Jumalan yhteyteen pyrkimiseen.